

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИРОБНИЦТВА ЛОКАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

Д. Д. Алексєєнко, здобувач, НТУ «Дніпровська політехніка»,
darya.lesiv@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8807-2858

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічного підходу до дослідження інституціонального середовища виробництва суспільних благ та встановленню його сутності. На основі ретроспективного аналізу поглядів на сутність та механізм виробництва суспільних благ продемонстровано результативність звуження предметної області їх дослідження до територіального рівня і оперування поняттям «локальні суспільні блага». Проаналізовано концепції неокласичної школи економічної теорії (А. Маршалл), кейнсіанства (Дж. Стігліц), теорії економіки міста (Ч. Тібо, П. Дерик, Г. Гільберт), теорії суспільного вибору (К. Ерроу, Дж. Бюкенен, Г. Таллок, М. Олсон) з огляду на трактування сутності категорії «локальні суспільні блага» та особливостей методології їх дослідження. Визначено позитивні моменти останньої та вказано на певну обмеженість її застосування в аналізі виробництва суспільних благ.

Запропоновано у якості методологічної основи дослідження інституціонального середовища виробництва суспільних благ використовувати системний підхід, за рахунок якого суспільство було представлено як система, в якій взаємодіють елементи – люди як носії комплексу економічних, політичних, соціокультурних та правових потреб. Доведено необхідність інтеграції у системний підхід інституціональної методології, яка дозволяє з'ясувати форми і механізми узгодження діяльності людей у їх прагненні до реалізації своїх потреб, які є похідними від діяльності суб'єктів у всіх сферах суспільної організації. За рахунок представлення суспільства як системи взаємодії людей, діяльність яких упорядковується нормами й правилами поведінки в економічній, політичній, правовій та соціокультурній сферах, сформовано загальне уявлення про інституціональне середовище і його окрему складову – інституціональне середовище локальних суспільних благ.

Ключові слова: інституціональне середовище виробництва суспільних благ, локальні суспільні блага, інституціональне середовище локальних суспільних благ, норми та правила поведінки, суспільні інститути, політичні інститути, узгодженість діяльності людей.

Постановка проблеми. Сучасне розуміння соціально-економічного розвитку суспільства визначає його як прогрес, у центрі якого знаходиться людина. Саме людина є головним генератором зростання суспільного багатства і, водночас, його споживачем. Багатство суспільства створюється в кінцевому підсумку людиною і для людини, тому важливим є те, настільки рівень і масштабність суспільного добробуту використовується в її інтересах. Такий концептуальний

підхід до оцінки соціально-економічного розвитку суспільства вперше було представлено групою експертів Програми розвитку ООН і викладено у «Доповіді про людський розвиток» у 1990 р. Набуваючи постійного уточнення з огляду на виявлення нових джерел розвитку і його перешкод, сучасне його розуміння представлене як «...процес розширення свободи людей жити довгим, здоровим та творчим життям, спрямованості на здійснення інших цілей, які, на їх думку,

мають цінність; активно приймати участь у забезпеченні справедливості та стійкості розвитку на планеті.

Люди – як індивідуально, так і в групах – одночасно є і бенефіціаріями, і рушійною силою розвитку людини». У відповідності з цим визначенням сучасна концепція людського розвитку поєднала в собі поняття розвитку свобод і демократії, економічного, соціального технологічного та інституціонального прогресу, а також загального суспільного прогресу, про що було наголошено у Доповіді про людський розвиток 2013 р.: «... саме по собі економічне зростання не може автоматично привести до прогресу людського розвитку. ... значні інвестиції в потенціал людей – посередництвом посилення уваги до освіти, харчування, здоров'я, а також до знань та вмінь, необхідних на ринку зайнятості, – здатні розширити доступ до гідної праці та забезпечити стійкий суспільний прогрес» [1, с.5].

У цьому контексті важливого значення набуває забезпеченість людини суспільними благами. Захищеність від зовнішніх загроз та мирне співіснування, доступ до освіти й охорони здоров'я, екологічна безпека, соціальна інфраструктура є важливими складовими якості життя і соціально-економічного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість соціального аспекту розвитку суспільства детермінувала постійне звернення науковців до проблеми виробництва суспільних благ. Враховуючи той факт, що надання суспільству таких благ пов'язано з діяльністю держави, то сфера дослідження відповідних проблем не замикалась виключно економікою, а поширювалась на політичну сферу. Відповідно, у полезорі науковців неминуче потрапляла інституційна складова, що вимагало аналізу тих інститутів, які безпосередньо впливали на характер виробництва й розподілу суспільних благ. У більшості наукових досліджень вплив інститутів на перебіг економічних процесів розглядається з точки зору інституціонального середовища економічної діяльності суб'єктів.

У ході такого наукового пошуку дослідники, зазвичай, формують висхідну категорію (власне «інституціональне середо-

вище»), а потім намагаються перенести його сутнісні ознаки на досліджувану предметну область. Такий алгоритм застосовано й по відношенню до аналізу суспільних благ. Прикладом таких підходів можуть вважатися роботи І. Каца, в яких дослідник виділяє інституціональне середовище сектора суспільних благ в окрему категорію і досліджує її сутність [2, 3], Т. Д. Ромашенко та М. Г. Івлева, які намагаються віднайти інститути, які опосередковують відносини виробництва, розподілу, обміну й споживання суспільних благ [4], а також підходи Е. В. Попова, А. Ю. Веретенникова та Е. А. Севаст'янова, в яких інституціональне середовище суспільних благ представлено як «сукупність формальних і неформальних правил та норм взаємодії між економічними агентами, які визначають спектр відносин, що виникають з приводу виробництва суспільних благ» [5, с.56].

Зауважимо, що майже у всіх існуючих визначеннях сутнісною характеристикою інституціонального середовища виступають чітко визначені економічні відносини між людьми. Цілком очевидно, що дослідники у визначеннях інституціонального середовища як відносин, що виникають з приводу формування й реалізації інститутів, концентрують увагу виключно на їх регулюючій ролі і навіть порівнюють останні з господарським механізмом [6]. Ми не вважаємо такий підхід правомірним, оскільки функціональна роль інститутів у межах суспільства є набагато ширшою, це по-перше, і, по-друге, економічні відносини й інститути – це поняття різні як за сутністю, так і за змістом. Економічні відносини завжди виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та нематеріальних благ, тобто предметів, за допомогою яких задовольняються потреби людей. Інститути – це суспільні механізми, які людина хоча й може створювати у ході своєї свідомої діяльності (маються на увазі інститути, що формуються в суспільстві внаслідок реформ), однак, жодним чином не розподіляє їх між членами суспільства, не обмінює один на одне і, тим більше, не споживає подібно економічним благам, як слідує із деяких визначень. Зміст інституту полягає в тому, що він дійсно врегульовує діяльність

людей, однак при цьому ще й координує, структурує їх взаємодії та полегшує досягнення економічних цілей. Більше того, далеко не всі інститути можна створити через свідому діяльність – більшість із них виникає стихійно у ході еволюційного розвитку суспільства. Тому зводити інституціональне середовище до економічних відносин, рівно як і вбачити його основну змістовну функцію у формуванні й реалізації інститутів, не вважається правомірним. Необхідність вирішення існуючих проблем у площині дослідження інституціонального середовища надання суспільству суспільних благ вимагає подальших наукових пошуків.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є обґрунтування теоретико-методологічного підходу до дослідження інституціонального середовища виробництва суспільних благ та встановлення його сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує аналіз історії дослідження проблем виробництва суспільних благ, на певному етапі еволюції науковці зрозуміли всю складність імплементації отриманих теоретичних уявлень про їх надання суспільству в практичну площину. Тому виникла необхідність здійснення наукового пошуку на рівні, який би дозволяв концентрувати увагу безпосередньо на нуждах та перевагах споживачів і не відзначався б таким високим рівнем абстракції, як категорія чистих суспільних благ. Достатньо згадати у цьому відношенні А. Маршалла, який поділяв блага на приватні й колективні з огляду на територіальний принцип їх виробництва та споживання, беручи при цьому до уваги особливості прав власності (А. Marshall, 1890), а також Ч. Тібо, який здійснив спробу розглянути проблеми виробництва локальних благ місцевими громадами та запровадив один із варіантів того, як виявляти дійсні уподобання жителів певної території (Ch. Tiebout, 1956.). Про блага локального територіального значення та проблеми державних фінансів різних рівнів веде мову і Дж. Стігліц, розглядаючи товари суспільного споживання в національному та місцевому масштабах (J. Stiglitz, 1986). Дж. Стігліц відзначає переваги локального надання суспільних благ, головними з яких вважає ви-

щу адаптованість до місцевих потреб та уподобань, а також наявність більш високих стимулів до ефективності. Однак, при цьому вчений більшою мірою зосереджується на недоліках їх надання, до яких відносить: негативні екстерналії на рівні громад (міграція та розташування); більшу можливість штучного обмеження конкуренції між громадами; нерівність серед громад, що з'являється як результат реалізації програм перерозподілу на місцевому рівні; можливі вищі трансакційні витрати, які виникають внаслідок необхідності витрат ресурсів на розробку та реалізацію власних планів розвитку тощо.

Подальші дослідження феномену місцевих суспільних благ більшою мірою реалізовувались в теорії економіки міста (регіональна економіка), ніж у межах економічної теорії. Саме в теорії економіки міста починають вивчатися ті блага, які мають локальний характер у силу того, що вони виробляються і споживаються з обмеженими зовнішніми просторовими ефектами. Вслід за Ч. Тібо саме такі блага у предметному полі теорії економіки міста отримали стійку назву «локальні суспільні блага», а завдяки праці П. Дерика та Г. Гільберта «Економіка локального суспільного сектору» у самостійну одиницю аналізу виокремився власне локальний суспільний сектор (Deruyck & Gilbert, 1988). У межах цих досліджень підіймаються й вирішуються питання організації та фінансування виробництва суспільних благ на певній території, підпорядкованій місцевій адміністрації. При цьому увага зосереджується на методах оптимального поділу загальнонаціональної території на субнаціональні одиниці різного рівня (зони впливу відповідних населених пунктів), які б забезпечували децентралізоване виробництво і фінансування локальних суспільних благ, а також оптимізації стратегічних взаємодій між містами.

Така специфіка досліджень, безумовно, дозволяє пояснити різноманітність адміністративних структур і моделей фінансової координації по вертикалі й горизонталі, але є далекою від дослідження безпосередніх процесів, які породжують власне причини існування подібних структур і характер взаємозв'язків між ними у процесі прийняття

рішень про виробництво локальних благ. Справа в тому, що надання суспільних благ вимагає узгоджених дій, оскільки вибір суб'єкта їх виробництва, розподільчих механізмів та способів фінансування тісно пов'язаний із прийняттям колективних рішень. Починаючи з піонерних робіт К. Ерроу, в яких було продемонстровано неможливість зведення індивідуальних функцій корисності групи незалежних рівноправних осіб у загальну функцію корисності цієї групи (відомий парадокс Ерроу), в економічній науці було розпочато дослідження проблеми суспільних благ через призму прийняття політичних рішень (К. Аггю, 1951). В практичному полі виробництва суспільних благ вищезгаданий означав, що всі товари, які держава обирає для виробництва і забезпечує їх фінансування за рахунок податків, будуть задовольняти не потреби суспільства як такого, а потреби більшості, яка проголосувала за такий вибір.

Дж. Б'юкенен, Г. Таллок, М. Олсон та інші науковці продовжили дослідження механізму прийняття політичних рішень у контексті виявлення факторів неспроможності держави досягати оптимуму у виробництві суспільних благ. Вчені дійшли висновку, що люди діють у політичній сфері, керуючись, передусім, власними інтересами. Відповідно, першочергово їх дії спрямовані на максимізацію власної вигоди, а значить, діяльність навіть самої демократичної держави не завжди здатна забезпечити досягнення суспільних інтересів. Дж. Б'юкенен доводить, що індивіди використовують урядові інститути у своїх власних цілях, застосовуючи для цього різні методи тиску на виборців. Це ж стосується й питань щодо обсягів виробництва та фінансування суспільних благ (J. Buchanan, 1965). Г. Таллок в роботі «Суспільні блага, перерозподіл і пошук ренти» доводить, що думка більшості економістів відносно того, що держава при виробництві суспільних благ необхідна для інтернаціоналізації екстерналій, є хибною (G. Tallock, 2005). Вчений стверджує, що усуваючи екстерналії, уряд сам їх виробляє в такій кількості, що вони знижують суспільний добробут. Г. Таллок детально аналізує механізм виробництва подібних екстерналій при наданні суспільних благ і викри-

ває найбільш розповсюджені його форми, вважаючи найбільш розповсюдженою взаємний обмін політичними послугами (логролінг).

М. Олсон у «Логіці колективних дій» розкриває природу лобізму, а також аналізує поведінку організацій у сфері виробництва суспільних благ, звертаючи особливу увагу на їх кількісні характеристики. Вчений показує, що суспільні блага є характерними «організаційними товарами», тоді як звичайні неколективні блага можуть забезпечуватися індивідуальною дією. Відповідно, там, де зачіпаються суспільні інтереси та виникає необхідність виробництва колективних благ, стають необхідними дії організацій або груп. М. Олсон доводить більш високу ефективність діяльності малих груп у виробництві колективних благ порівняно з великими завдяки кращій здатності до самоорганізації, більшій доступності соціальних виборчих стимулів, низьким трансакційним витратам. До категорії малих груп М. Олсон відносить і лобістські організації, які забезпечують колективні блага тільки для груп з особливими інтересами. Аналізуючи їх діяльність, вчений приходить до висновку, що вони у більшості випадків зорієнтовані на боротьбу за перерозподіл доходу, рентиорієнтовану поведінку, а не на зростання власне продукту (M. Olson, 1965).

Отже, представники теорії суспільного вибору викрили ті проблеми виробництва суспільних благ, які знаходяться у політичній сфері, і визнали головними з них неможливість виявлення дійсних переваг суспільства щодо обсягу і видів суспільних благ через процедури голосування в умовах демократії, рентиорієнтовану поведінку політиків, яка знаходить свій прояв у торгівлі голосами та лобіюванні інтересів певної частини політикуму. Таким чином в інституціоналізмі завдяки дослідженням представників теорії суспільного вибору доведено залежність ефективності виробництва суспільних благ від домінуючих політичних інститутів суспільства. Однак, на наше переконання, ця теза потребує додаткової аргументації і більш розширеного тлумачення. Як показує практика, на економіку здійснює вплив не тільки політика. Суспільство, яке є діалектичним поєднанням різних сфер люд-

ської діяльності, відчуває вплив на своє функціонування й розвиток цілої низки факторів, серед яких вагоме місце займають економічні, правові, політичні і соціокультурні інститути. Відповідно, досліджувати виробництво суспільних благ навіть у локальних межах необхідно з точки зору впливовості не просто інститутів політичної сфери, а всього інституціонального середовища.

Ведучи мову про інституціональне середовище виробництва суспільних благ, перш за все, слід розглянути його сутнісну сторону безвідносно до об'єкту, з яким це середовище знаходиться у взаємодії. Тобто, ми повинні визначити категорію «інституціональне середовище» як високоабстрактне поняття, а потім розповсюдити його сутнісні ознаки на сферу виробництва безпосередньо суспільних благ як цілого і локальних суспільних благ, як його частини. Аналіз найбільш розповсюджених в економічній теорії визначень категорії «інституціональне середовище» дозволяє пересвідчитись, що дане поняття тлумачиться і як сукупність правил, і як система норм та соціокультурних цінностей, як набір угод, набір (сукупність) інститутів [7, 8]. Така термінологічна розбіжність при визначенні інституціонального середовища не дозволяє здійснювати аналіз його впливовості на функціонування конкретних явищ.

Дійсно, коли ми говоримо про суспільні блага, то далеко не пересічним є питання, що саме зумовлює специфіку їх виробництва й розподілу. Якщо, скажімо, родовим поняттям інституціонального середовища вважати правило, то увага дослідника концентрується на заміні існуючих формальних і неформальних правил таким чином, щоб вони сприяли найбільш ефективному виробництву й розподілу благ суспільного призначення. Інша справа, коли таким поняттям є соціокультурні цінності – їх змінити не так просто, як правила, та й наслідки від можливих змін будуть зовсім іншими, ніж при зміні останніх. Те ж саме стосується й норм. І, нарешті, якщо вважати основою інституціонального середовища угоди, то процес регулювання діяльності у сфері виробництва суспільних благ буде переміщуватися зовсім в іншу, юридичну сферу. Відповідно, важливо чітко встановити, яке ро-

дове поняття лежить в основі такого явища, як інституційне середовище, а також визначити, у якому причинному зв'язку воно знаходиться з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням суспільних благ.

Вирішення даного завдання має, на нашу думку, реалізовуватися на основі системного підходу, який є методом дослідження, за якого об'єкт аналізу досліджується як певна множина елементів, взаємозв'язок між якими зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робиться на виявленні багатоманітності зав'язків і відношень, що мають місце як всередині досліджуваного об'єкта-системи, так і його взаємовідносин із зовнішнім оточенням. Отже, системний підхід для нашого предмета дослідження є найбільш дієвим методологічним інструментом аналізу, оскільки дозволяє розглядати об'єкт в органічному взаємозв'язку з факторами свого оточення, тобто середовищем.

Першим кроком на цьому шляху має бути мислене вичленення із всієї багатоманітності існуючих взаємозв'язків таких, що відзначаються стійкістю й цілісністю, а отже, володіють системними якостями. Історія розвитку суспільства дає незаперечні факти того, що постійною повторюваністю і стійкістю відзначаються ті взаємозв'язки між людьми, які встановлюються у результаті їх прагнення задовольнити свої потреби на максимально високому рівні. Як відомо, такі потреби мають як матеріальний, так і нематеріальний характер, і задовольняються у своїй переважній більшості за рахунок виробництва певних благ. Щодо виробництва суспільних благ, то вони є продуктом діяльності людей, яка реалізується в економічній, політичній, правовій та культурній сферах функціонування суспільства. Відповідно, ми не можемо у якості базового системного об'єкта дослідження розглядати тільки економічну систему. Сутнісні характеристики суспільних благ детермінують їх дослідження з точки зору взаємодії людей у різних суспільних сферах, а отже, одиницею аналізу має виступати суспільство як єдине ціле.

Розглядаючи суспільство як систему, маємо здійснити його декомпозицію до елементів, між якими, власне, встановлюються зв'язки і відбуваються взаємодії. Для нас

важливим є поєднання усіх сфер, де відбувається діяльність людей, а тому здійснюємо декомпозицію суспільства до елемента, яким є безпосередня людина, що виступає носієм потреб та інтересів соціокультурного, політичного, правового та економічного характеру. Дійсно, у реальному житті люди не мають відособлених один від одного економічних, політичних, соціокультурних та правових мотивів – всі ці мотиви «сплітаються» в одну єдину ціль, що проявляється у прагненні задовольнити потреби на максимальній високій рівні. Досягнення цієї мети може бути реалізовано як економічними, так і іншими засобами (політичними та правовими інструментами, ідеологічним впливом тощо), що й визначає правомірність представлення суспільства системою, в якій взаємодіють елементи – люди як носії комплексу економічних, політичних, соціокультурних та правових потреб.

Такий підхід задовольняє всім системним ознакам: цілісності, стійкості, інтегративності. Як відомо, система розглядається як єдине ціле за умови, коли вона є поєднанням взаємопов'язаних елементів, часто різноякісних, однак, сумісних між собою. Люди, що формують суспільство, дійсно є різними за своїми фізичними і духовними якостями, вони мають різні переконання, різне відношення до засобів і предметів задоволення потреб. Однак, всі вони для підтримання своєї життєдіяльності мають виробляти блага, розподіляти і обмінювати їх між собою, створювати сприятливі політичні, правові та соціальні умови для свого всебічного розвитку [9]. У цьому полягає схожість кінцевих результатів їх діяльності у межах суспільства.

Стійкість система отримує тільки тоді, коли в ній присутні такі зв'язки між елементами, які за своєю силою перевищують ті, що встановлюються між цими елементами та тими, які в цю систему не входять. Поєднання елементів в системі, власне, й відбувається у результаті погодженої взаємодії (складення зусиль) у дещо нове, що характеризується інтегративною якістю, якою ці елементи до об'єднання не володіли. Кожна людина у межах суспільства є діючим елементом з власними цілями і, водночас, об'єктом, на який спрямовані дії інших лю-

дей. Тому інтегративні якості системи виникають за умови забезпечення взаємодії цілеспрямованих суб'єктів за рахунок погодження їх інтересів і дій. Дійсно, люди, що прагнуть задоволення якомога більшої кількості потреб, прямують до цієї мети різними шляхами. Дуже часто конкретні дії однієї людини або групи не дають можливості іншим суб'єктам досягти аналогічних цілей. Тоді виникає конфлікт – втрата системної стійкості. Для її підтримання необхідна інтеграція елементів, тобто певний механізм узгодження дій, упорядкованості взаємодії [10]. По відношенню до діяльності людей узгодженість буде означати такий стан, в якому в ході взаємодії досягнута згода щодо характеру і механізмів отримання кінцевого результату. З огляду на виробництво суспільних благ це означає, що між економічними суб'єктами досягнута єдність цілей (всі учасники бажають отримати певну кількість благ), а їх дії інтегровані на досягнення цих цілей (для всіх учасників характерна однотипність дій).

З приводу конкретних механізмів досягнення такої узгодженості в науковій літературі існує декілька підходів, однак науковці єдині в тому, що суб'єкти мають підкорятися певному порядку і це надає системі інтегративних якостей. Згідно існуючих досліджень встановлення порядку в суспільстві відбувається за рахунок інститутів. При цьому, в залежності від того, що конкретно розуміє науковець під інститутом, обираються й відповідні механізми упорядкованості. Не зосереджуючись детально на аналізі існуючих уявлень про сутність інститутів (тим більше, що вони широко представлені в науковій літературі, зазначимо, що більшість визначень останніх будується навколо норм і правил. Нормою прийнято вважати відносно стійкі і соціально схвалені зразки очікуваної поведінки, які з достатнім ступенем успішності інтерналізуються в процесі соціалізації.

Однак в реальному житті суб'єкти далеко не завжди виконують встановлені норми. Ми пересвідчилися в цьому, розглядаючи ефекти фрирайдерства, небажання платити податки, приховання дійсних потреб тощо у секторі суспільних благ. Тому для упорядкування діяльності людей щодо ви-

робництва суспільних благ норми мають бути санкціоновані (санкції – це насильницькі або ненасильницькі заходи впливу у відповідь на порушення порядку). Саме в існуванні механізмів примусу до виконання вбачає відмінність норм від правил Дж. Коммонс. Вчений вважає, що правила встановлюють в економічній сфері грошові санкції, у політичній – розширення або обмеження свободи, а в моральній – осуд або несхвалення певних дій. Дж. Ходжсон говорить про те, що «при переході до правил добровільний характер виконання норм зникає, а в дію вступають санкції» [11, с.43]. Таким чином, правила – це встановлені і певним чином підкріплені норми поведінки, які застосовуються в ситуаціях, коли останні не виконують своєї регулюючої ролі і постійно порушуються.

Проблеми надання суспільних благ багато в чому виникають якраз з приводу невиконання встановлених норм – якщо б люди не ухилялись від їх оплати, виявляли дійсні переваги щодо їх виробництва та уникали рентоорієнтованої поведінки на добровільній основі, то подібні блага можна було б виробляти по аналогії з приватними. Оскільки в реальному житті люди відхиляються у своїй поведінці від нормативного характеру, виникає необхідність переведення норми в правило. Ці міркування приводять нас до висновку, що в межах нашої предметної області досліджень інститутом слід вважати правило. Більше того, логіка подібних роздумів дозволяє вважати основним критерієм поділу благ на приватні й суспільні саме необхідність примусу до виконання норм. Якщо люди виконують норми на добровільній основі (укладають між собою явні або неявні трансакції з приводу доступу до блага), то воно може вироблятися приватним сектором і забезпечувати прибутковість його виробнику. У ситуації, коли добровільність порушується – має застосовуватися примус.

Відомий дослідник ринкової системи Ч. Ліндблом вказує, що «принциповим обмеженням ринкової системи є те, що вона здатна координувати тільки добровільні розподіли ресурсів. Учасники ринку можуть придбати певний об'єкт або послугу, тільки запропонувавши за нього щось вигідне. І

покупець, і продавець діють добровільно. Ринкова система здатна координувати будівництво хмарочосу або діяльність десяти тисяч працівників, що надають фінансові послуги інвесторам. Однак вона не може скоординувати – одними тільки покупками – придбання ділянок для будівництва шосе. Також за допомогою ринкової системи неможливо на регулярній основі організувати перетік певної частини багатства або доходу від однієї групи осіб до іншої, як і дати освіти дітям, батьки яких не можуть заплатити за неї... Ринкова система обмежена принципом добровільності; у тих випадках, в яких для задоволення якої-небудь потреби добровільних дій недостатньо – що виникає доволі часто – ринкова система не працює» [12, с. 185–186]. Таким чином, враховуючи примусовий характер виробництва суспільних благ, базовою характеристикою інституту упорядкування дій щодо їх виробництва, розподілу, обміну й споживання слід вважати правило.

Повертаючись до представлення суспільства як взаємодії людей, діяльність яких упорядковується нормами й правилами поведінки в економічній, політичній, правовій та соціокультурній сферах, отримуємо можливість сформулювати загальне уявлення про інституціональне середовище. Оскільки правила й норми є результатом діяльності людей, які еволюціонували у формах звичаїв, традицій, стереотипів поведінки, конвенціональних угод, юридичних законів та ін., то вони не можуть складати зміст власне взаємодій. А значить, вони не можуть бути включеними в структуру суспільства. Ці феномени урегульовують взаємодії і завдяки цьому формують інтегративні якості суспільства як системи. Вони зберігають систему від руйнації (забезпечують її цілісність), а також визначають її структурну організацію. По суті, інституціональний устрій можна розглядати як структурований нормативний порядок суспільства. Т. Парсонс стверджує, що такий порядок є ядром суспільства, яке розглядається як система (Т. Parsons, 1971). Відповідно, інституціональний порядок, який встановився внаслідок виконання інститутами своєї упорядковуючої функції, є надіндивідуальним явищем. Виходячи з цього, інституціональне середо-

вище ми визначаємо як сукупність інститутів, що носять надіндивідуальний характер і упорядковують діяльність людей по досягненню своїх цілей у межах суспільства. Враховуючи той факт, що врегулювання діяльності людей у сфері надання суспільних благ здійснюється виключно на основі правил, то категорію «інституціональне середовище локальних суспільних благ» визначаємо як сукупність правил, що упорядковують діяльність людей по досягненню колективних цілей у сфері виробництва благ, які не можуть бути отримані для певної спільноти через ринок.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що головними проблемами виробництва суспільних товарів є неможливість виявити дійсні переваги суспільства у відповідних благах, а також невисоку ефективність держави у їх наданні суспільству. Для вирішення означених проблем запропоновано проводити дослідження даної проблеми у межах об'єкту, яким є виробництво локальних суспільних благ. На наш погляд, звуження сфери дослідження до даної категорії суспільних благ дозволяє уникнути зайвої абстракції, побачити проблеми у більш явному вигляді та зосередити увагу на їх вирішенні. Більше того, здобутки теорії суспільного вибору, з нашої точки зору, найбільш ефективно можуть бути застосованими саме до цієї звуженої області дослідження (маються на увазі концепція рента орієнтованої поведінки Г. Толока та теорія малих груп М. Ослона).

В інституціональній теорії завдяки дослідженням представників теорії суспільного вибору доведено залежність ефективності виробництва суспільних благ від домінуючих політичних інститутів суспільства. Однак, на наше переконання, ця теза потребує додаткової аргументації і більш розширеного тлумачення. Як показує практика, на економіку здійснює вплив не тільки політика. Суспільство, яке є діалектичним поєднанням різних сфер людської діяльності, відчуває вплив на своє функціонування й розвиток цілої низки факторів, серед яких вагоме місце займають економічні, правові, політичні і соціокультурні інститути. Відповідно, досліджувати виробництво суспільних благ навіть у локальних межах необхідно з

точки зору впливовості не просто інститутів політичної сфери, а всього інституціонального середовища. Як показав здійснений нами аналіз еволюції поглядів на проблеми виробництва суспільних благ, у такому комплексному вигляді дослідження не дістали широкого розповсюдження а, отже, вимагають подальшого наукового пошуку. У зв'язку з цим набувають особливої важливості питання з'ясування того, які саме інститути здійснюють найбільший вплив на забезпечення ефективності виробництва суспільних благ у локальному просторі, який характер має цей вплив та яким чином його можна спрямувати на досягнення найбільшого економічного й соціального ефекту.

Література

1. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире. Резюме. – М. : Весь мир. – 2013. – 152 с.
2. Кац И.С. Парадоксы общественных благ / И. С. Кац, В. Л. Симонова, Е. С. Мезенцева // Журнал экономической теории. 2013. – № 4. – С. 142–147.
3. Кац И. С. Теоретико-методологический анализ современных подходов к исследованию сектора общественных благ / И. С. Кац, В. А. Севастьянова, А. Ю. Веретенникова // Вестник УрФУ. Серия экономика и управление. – 2015. – Том 14. – № 5. – С. 670–686.
4. Ромашенко Т. Д. Системный подход к анализу воспроизводства общественных благ / Т. Д. Ромашенко, М. Г. Ивлева. // Современная экономика: проблемы и решения. – 2016. – 2(74). – С. 17–30.
5. Попов Е.В. Институциональная модель развития сектора локальных общественных благ / Е. В. Попов, А. Ю. Веретенникова, Е. А. Севастьянова // Вестник удмуртского университета. – 2017. – Т.27. – Вып. 5. – С. 55–61.
6. Кондратов М. В. Теоретические подходы к понятию «институциональная среда» / М. В. Кондратов, Р. И. Гарипов. // Фундаментальные исследования. – 2013. – №11 (часть 9). – С. 1908–1911.
7. Пилипенко Г. Категоріальне оформлення поняття інституту: проблеми і перспективи інституціональної теорії / Г. Пилипенко // Економічний вісник НГУ. – № 4. – 2008. – С. 12–18.
8. Литвиненко Н. І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія. / Н. І. Литвиненко. – Д. : НГУ, 2015. – 310 с.
9. Пилипенко А. Н. Роль гражданского общества в институциональной трансформации экономики Украины / А. Н. Пилипенко, Ю. И. Пилипенко // Научные работы Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. – №2 – 2014. – С. 56–77.
10. Пилипенко Г. М. Самоорганізація і організація як основа механізму координації економічних систем / Г. М. Пилипенко, О. М. Кирієнко // Науко-

вий вісник національного університету державної податкової служби України. – 2009. – №4. – С. 52 – 61.

11. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты / Дж. Ходжсон. – М. : Дело, 2003. – 464 с.

12. Линдблом Ч. Рыночная система: что это такое, как она работает и что с ней делать. / Ч. Линдблом. – М. : ГУ ВШЭ, 2010. – 320 с.

Referenses

1. Doklad o chelovecheskom razvitii 2013.(2013). Vozvysheniye Yuga: chelovecheskiy progress v mnogoobraznom mire. Rezyume. Moskva: Ves mir.

2. Kats, I.S., Simonova, V.L., & Mezentseva, Ye.S. (2013). Paradoksy obshchestvennykh blag. Zhurnal ekonomicheskoy teorii, (4), 142-147.

3. Kats, I.S., Sevastyanova, V.A., & Veretennikova, A.Yu. (2015). Teoretiko-metodologicheskii analiz sovremennykh podkhodov k issledovaniyu sektora obshchestvennykh blag. Vestnik UrFU. Seriya ekonomika i upravleniye, T. 14, (5). 670-686.

4. Romashchenko, T.D., & Ivleva, M.G. (2016). Sistemnyy podkhod k analizu vosproizvodstva obshchestvennykh blag. Sovremennaya ekonomika: problemy i resheniya, 2(74), 17-30.

5. Popov, Ye.V., Veretennikova, A.Yu., & Sevastyanova, Ye.A. (2017). Institutstionalnaya model

razvitiya sektora lokalnykh obshchestvennykh blag. Vestnik udmurtskogo universiteta, T.27, Issue 5, 55-61.

6. Kondratov, M.V., & Harypov, R.Y. (2013). Teoretycheskie podkhody k ponyatiyu «institutstionalnaya sreda». Fundamentalnye issledovaniya, (11), Part 9, 1908-1911.

7. Pylypenko, H. (2008). Katehorialne oformlennya poniattia instytut: problemy i perspektyvy instytutstionalnoyi teorii. Ekonomichnyy visnyk NHU, (4), 12-18.

8. Lytvynenko, N. I. (2015). Instytutstionalni skladovi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krayiny. Dnipropetrovsk: NHU.

9. Pylypenko, A.N., & Pylypenko, Yu.I. (2014). Rol hrazhdanskoho obshchestva v institutstionalnoy transformatsii ekonomiki Ukrainy. Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ser. ekonomichna, (2), 56-77.

10. Pylypenko, H.M., & Kyriyenko, O.M. (2009). Samoorhanizatsiya i orhanizatsiya yak osnova mekhanizmu koordynatsiyi ekonomichnykh system. Naukovyy visnyk natsionalnoho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy, (4). 52-61.

11. Khodzhsion, Dzh. (2003). Ekonomicheskaya teoriya i instituty. Moskva: Delo.

12. Lindblom, Ch. (2010). Rinochnaya sistema: chto eto takoye, kak ona rabotayet i chto s ney delat. Moskva: GU VSHE.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА ПРОИЗВОДСТВА ЛОКАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ БЛАГ

Д. Д. Алексеенко, соискатель, НТУ «Днепровская политехника»

Статья посвящена обоснованию теоретико-методологического подхода к исследованию институциональной среды производства общественных благ и установлению ее сущности. На основе ретроспективного анализа взглядов на сущность и механизм производства общественных благ продемонстрирована результативность сужения предметной области их исследования до территориального уровня и оперирования понятием «локальные общественные блага». Проанализированы концепции неоклассической школы экономической теории (А. Маршалл), кейнсианства (Дж. Стиглиц), теории экономики города (Ч. Тибо, П. Дерик, Г. Гильберт), теории общественного выбора (К. Эрроу, Дж. Бьюкенен, Г. Таллок, М. Олсон) относительно трактовки сущности категории «локальные общественные блага» и особенностей методологии их исследования. Определены положительные моменты последней и указано на определенную ограниченность ее применения в анализе производства общественных благ.

Предложено в качестве методологической основы исследования институциональной среды производства общественных благ использовать системный подход, за счет которого общество было представлено как система, в которой взаимодействуют элементы – люди как носители комплекса экономических, политических, социокультурных и правовых потребностей.

Доказана необходимость интеграции в системный подход институциональной методологии, которая позволяет выяснить формы и механизмы согласования деятельности людей в их стремлении к реализации своих потребностей, которые являются производными от деятельности субъектов во всех сферах общественной организации. За счет представления общества как системы взаимодействия людей, деятельность которых упорядочивается нормами и правилами поведения в экономической, политической, правовой и социокультурной сфе-

рах, сформировано общее представление об институциональной среде и ее отдельной составляющей – институциональной среде локальных общественных благ.

Ключевые слова: институциональная среда производства общественных благ, локальные общественные блага, институциональная среда локальных общественных благ, нормы и правила поведения, общественные институты, политические институты, согласованность деятельности людей.

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF LOCAL SOCIAL GOODS' PRODUCTION

D. D. Alekseenko, Applicant, Dnipro University of Technology

The article is devoted to substantiation of theoretical and methodological approach to research of institutional environment of production of public goods and establishment of its essence. On the basis of a retrospective analysis of views on the essence and mechanism of public goods' production, the effectiveness of narrowing the subject area of their research to the territorial level and of operating the concept of «local public goods» is demonstrated. The concepts of the neoclassical school of economic theory (A. Marshall), Keynesian (J. Stiglitz), the theory of city economics (Ch. Thibault, P. Derrick, G. Hilbert) and the theory of social choice (K. Arrow, J. Buchanan, G., Tallock, M. Olson) through the interpretation of the essence of the «local public goods» category and features of the methodology of their research are analyzed. Positive aspects of the latter are identified and some limitations of its use in the analysis of public goods' production are indicated.

It is proposed to use a systematic approach as a methodological basis of studying the institutional environment of public goods' production, at the expense of which the society was presented as a system in which elements interact – people as carriers of a complex of economic, political, socio-cultural and legal needs. The necessity of integration of the institutional methodology into the systematic approach has been proved, which allows to find out the forms and mechanisms of coordination of activities of people in their desire to fulfill their needs derived from the activity of subjects in all spheres of public organization. As a result of presenting society as a system of interaction of people whose activity is regulated by norms and rules of behavior in economic, political, legal and socio-cultural spheres, a general understanding of the institutional environment and its separate component – the institutional environment of local public goods has been formed.

Keywords: institutional environment of public goods' production, local public goods, institutional environment of local public goods, norms and rules of behavior, public institutions, political institutions, coherence of people's activities.

Надійшла до редакції 18.12.19 р.